UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Verslag jaarcongres AHF

Het jaarcongres van de Arbeitskreis für Hausforschung in Neustadt an der Weinstrasse, van 3 tot 6 oktober 2016

Enderman, M.; Orsel, E.; van Tussenbroek, G.

Publication date
2016

Document Version
Final published version

Published in
Nieuwsbrief Stichting Bouwhistorie Nederland

Link to publication

Citation for published version (APA):
Enderman, M., Orsel, E., & van Tussenbroek, G. (2016). Verslag jaarcongres AHF: Het jaarcongres van de Arbeitskreis für Hausforschung in Neustadt an der Weinstrasse, van 3 tot 6 oktober 2016. *Nieuwsbrief Stichting Bouwhistorie Nederland*, *61*, 93-97. https://www.bouwhistorie.nl/content/nieuwsbrief-61

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:16 Oct 2026

Het jaarcongres van de Arbeitskreis für Hausforschung in Neustadt an der Weinstrasse, van 3 tot 6 oktober 2016

In de *AHF-Mitteilungen* van juli 2016 was aangekondigd dat het congres van dit jaar gewijd zou zijn aan gebouwen die met de productie, opslag en distributie van wijn, bier en brandewijn te maken hebben. De cultuurgeschiedenis van het drinken heeft vanzelfsprekend zijn weerslag gehad op de vraag of er behoefte was aan brouwerijen, gebouwen waar druiven konden worden geperst en de hele infrastructuur die bij de productie van deze dranken kwam kijken. Deze benadering was tekenend voor de verschuiving die zich in het huizenonderzoek lijkt voor te doen. Neustadt an der Weinstraße was een goedgekozen stad om dit congres te houden, te meer daar de oogst zojuist was binnen gehaald en de eerste wijn van het jaar kon worden gekeurd. Maar ook in bouwhistorisch opzicht heeft deze bescheiden provincieplaats veel te bieden, waarbij het huizenbestand met één voorbeeld nog terugreikt tot de dertiende eeuw, en waar al heel wat meer (vakwerk)huizen uit de veertiende eeuw te vinden zijn.

Op de eerste dag werden de ongeveer 85 deelnemers, waaronder circa tien buitenlanders, welkom geheten door Roswitha Kaiser, Landeskonservatorin van Rheinland-Palz. De eerste sectie ging over bier en werd ingeleid door Herbert May, zelf ook brouwer, met een voordracht over het brouwproces. Vervolgens werd in enkele voordrachten onderzocht of het brouwen van bier voert tot specifieke gebouwtypen. In

Afb. 1 Start rondleiding in Neustadt. (foto GvT)

Afb. 2 Marktplein in Neustadt. (foto GvT)

Minden had een op de drie huizen het brouwrecht, maar deze huizen vertonen niet specifiek sporen van het bouwproces. Voor de kelders was de bieropslag evenmin de enige bestemming. Ook veel van de huizen in Torgau hadden het brouwrecht, waardoor kon worden gesproken over een professionele productie, maar dit vertaalde zich niet in specifieke bouwkundige opzet. Vervolgens sprak Gabri van Tussenbroek over de belangrijkste Hollandse brouwsteden, Haarlem, Gouda en Delft in relatie tot Amsterdam met zijn beperkte bierproductie in de zestiende en zeventiende eeuw. Hij wees daarbij op het (Hollandse) probleem van de verkrijgbaarheid van schoon water als grondstof, in de vervuilde binnenstad. De dag werd afgesloten door Bernd Adam, die aan de hand van zeer illustratief archiefmateriaal de omvangrijke 18de-eeuwse brouwcomplexen in Niedersaksen besprak.
De tweede dag werd voorgezet met een bijdrage over kloosterbrouwerijen in Oberbayern, met name in de periode na 1803, toen de kloosters waren geseculariseerd. Hierna hield de vice-voorzitter van de AHF Thomas Eißing een lezing over de enorme Franckesche Stiftungen in Halle, gelardeerd met prachtig archiefmateriaal en was er een derde bijdrage over bier, die inging op bergkelders in Bamberg. Klaus Freckmann, de vroegere secretaris van de AHF, gaf na de koffiepauze een schetsmatig overzicht van de wijnbouw en de architectuur van Lotharingen en het Rijnland, waarna Heinz Pantli in korte tijd een uitermate compleet overzicht van het cultuurlandschap ‘Weinbau

Bodensee' gaf. Deze lezing was niet alleen inhoudelijk erg interessant, ook toonde Pantli aan hoe waardevol gepubliceerde monumenteninventarissen zijn om een overzicht op te stellen aan de hand van een bepaald thema. De Nederlandse deelnemers verzuchtten onder elkaar dat het zo jammer was dat de *Geïllustreerde Beschrijvingen* nooit zijn afgemaakt, waardoor zoiets ook in Nederland veel beter mogelijk zou zijn. Hierna volgden diverse bijdragen over huizen van wijnboeren in Saksen, gebouwen voor het persen van druiven in Neder-Oostenrijk, de wijnproductie van het Cisterciënserklooster Salem aan de Bodensee en een onverwachte bijdrage uit het Baskenland, waar eveneens gebouwen met enorme wijnpersen voorkomen, die – anders dan hun Duitse en Zwitserse tegenhangers – aan de gebinten van het huis vastzitten, wat op zijn zachtst gezegd een avontuurlijke constructie oplevert.
Op de derde dag stonden 's ochtends twee exemplarische voorbeelden van jeneverstokerijen centraal, waarna een uitgebreide inleiding over de geschiedenis van Neustadt de congresgangers vertrouwd maakte met de geschiedenis van de stad waar die middag huizen zouden worden bekeken. Na een vier uur durende rondgang met huisbezoeken (afb. 1, 2 en 3), stond er nog een openbare avondlezing op het programma. Werner Konold vergastte het publiek op de bouwkundige en cultuurhistorische geheimen van wijnbergen, die – zoals hij het plastisch uitdrukte – 'energiestofzuigers' waren. Niet alleen moesten terrassen in de bergen worden gehakt, maar deze werden vervolgens van keermuren voorzien, van een systeem dat voorzag in de afvoer van het regenwater, er moest voor vruchtbare aarde worden gezorgd, voor meststoffen én, niet het minste, voor ontelbare palen waarlangs de wijnranken konden worden geleid. Al met al een bijzonder fascinerende bijdrage die ervoor zorgt dat de bezoekers in het vervolg met andere ogen naar een wijnberg kijken.
Op donderdagmorgen werd voorafgaand aan de congresexcursie de ledenvergadering gehouden. Met twee bussen werd vervolgens een bezoek gebracht aan de dorpen Lachen en Hambach, met een tussenstop in Schloss Hambach. Lachen en Hambach liggen al zo'n 1200 jaar tussen de wijnvelden en bestaan uit lintbebouwing met een

Afb. 3 Een van de vele vakwerkhuizen in Neustadt. (foto ME)

Afb. 4 De herberg *Haus zum Engel* in Hambach. (foto ME)

achterstraat. In Lachen werd gewezen op de verschillende vormen van vakwerkbouw, die overwegend uit de 18de eeuw dateerden. Verreweg de meeste huizen zijn met de achterstaande gebouwen voor de productie en opslag van wijn in een L-vorm langs een hof gebouwd.

Het even verder gelegen en niet veel grotere Hambach vormde een mooie tegenstelling met Lachen (afb. 4). De huizen waren hier opvallend groter en rijker en dateerden volgens opschriften van rond 1600. Toch vormde het interieur van een villa uit 1840 voor velen het hoogtepunt, vanwege een bijzonder fraaie rond 1900 gemaakte Moorse kamer (afb. 5 & 6). In het dorp Rhodt unter Rietburg, waar gezamenlijk werd gegeten, bleek net als in Hambach het einde van de 15de eeuw bijzonder voorspoedig voor de wijnbouw en het huizenbestand te zijn geweest. Het nadeel van de overal voorhanden dateringen bleek dat tot nog toe geen gelegenheid had bestaan voor verder bouwhistorisch onderzoek.

Wat opviel tijdens het congres was dat het minder dan in voorgaande jaren ging om constructieve details en de datering van bouwfases. Er is een beweging gaande waarbij het gebouwde object niet langer als doel, maar als middel wordt gezien. Sinds circa 1980 is bij het huizenonderzoek het gebouw als hoofdonderwerp van onderzoek centraal gesteld, waarbij het vaak ging om nauwkeurige documentaties, dateringen en het ontrafelen van bouwsporen. De oudere generatie verzuchtte daarbij soms dat het volkskundige aspect daarbij wel erg ondergesneeuwd raakte.

Afb. 5 Interieur van een Moorse kamer in een villa in Hambach, 1870. (foto ME)

Afb. 6 Detail van de Moorse kamer: het Lincrusta behang. (foto ME)

Nu lijkt er een soortgelijke beweging te zijn, die het object weliswaar nog wel als uitgangspunt neemt, maar dit niet langer als eindstation beschouwt. Er is behoefte aan een kritische behandeling van het huizenonderzoek tot nog toe en het vooruitkijken naar nieuwe thema's, die bijvoorbeeld in de verspreidingsgebieden van bouwhistorische fenomenen kunnen worden gezocht, gekoppeld aan sociaaleconomische ontwikkelingen, contacten tussen regio's, beschikbaarheid van materialen, transport en kennistransfer. Tijdens informele gesprekken met de Duitse en Zwitserse collega's werd dit duidelijk, maar ook bij de ledenvergadering, toen het ging om de congressen in de komende jaren. In 2017 wordt het jaarlijkse congres gehouden in Nürnberg, met als thema 'Vakwerk in Europa'. Een ambitieus programma met (veel?) internationale sprekers moet voor nieuwe inzichten gaan zorgen aan de hand van de genoemde invalshoeken. Ook voor de Nederlandse bouwhistorie is het wenselijk om na te denken over toekomstige thema's, de verbinding met andere disciplines en de verankering in de maatschappij. Eigenheid van gebouwen en verbondenheid met een plek zijn veelbelovende thema's, waar we als vakdiscipline nog nauwelijks mee bezig zijn. Het inspirerende congres in Duitsland heeft laten zien dat hier ook in andere landen over wordt nagedacht en hopelijk is dit een perspectief dat in de komende jaren duidelijker vorm gaat krijgen.

Maarten Enderman, Edwin Orsel en Gabri van Tussenbroek